Переклав Юрій Попсуєнко.

— Авжеж,— сказав лікар, глянувши на нього неуважливе й нетерпляче,— можна й завтра, якщо хочете.

— Тобто...

Та лікар уже зосереджено дивився на картку, яку подала йому сестра, і він, "Ендрю Белік, перелом черепа", відкинувся на подушку, відчуваючи паніку, що дедалі наростала й наповнювала його, як вода глечик.

Тепер голову його охоплювала тільки вузенька пов'язка і він скидався на пораненого сурмача з картини — хіба що без червоної смуги навхрест; потворне оранжеве тім'я почало знову заростати волоссям, під яким поступово зникали синюваті рубці, накладені на його череп, наче схема катастрофи.

Ледь-ледь посмикуючись, він устав з ліжка, вийшов з палати і подався у другий кінець коридора до круглої заскленої веранди, де ті, хто одужував, любили сидіти й дивитися на світ.

Лікарня стояла високо на пагорбі, а місто — і заводи, і будинки-коробки, і навіть стовп рудувато-зеленого диму, що здіймався до неба вдень,— розпливалося внизу, під нею. Як навмисне, з веранди було видно його завод: ген удалині він розрізняв корпус свого цеху, а в сильний бінокль, мабуть, любісінько побачив би й контору керуючого, і самого містера Орлока, і те місце, де вибухнула піч. Саме містер Орлок прошепотів: "Обережно, не забрудніть кров'ю мій костюм!" Він почув цей шепіт у ту пронизливо білу мить яка спалахнула в пітьмі, немов діамант, і він пам'ятає — а втім, ні, цього бути не могло, правда ж? — він пам'ятає, що сказав з обуренням: "Це ж моя кров..." У телефонній будці він говорив, насилу розрізняючи власний голос крізь шум у вухах:

— Так! Завтра... завтра! Так, Лоро, завтра! Ні-ні... йди на роботу. Я на тебе почекаю... Не турбуйся... Так, звичайно, дуже добре, що Джой тепер у бабусі, тільки я б хотів...

Він пішов далі по коридору, повторюючії її ім'я — Лора — так, ніби вони вже знову були разом.

Добрівши до веранди, він знесилено опустився в крісло-гойдалну й заплющив очі. У напіввідчинену фрамугу вливався їдкий хімічний запах міста; тут, на пагорбі, цей запах був ледь відчутний і все-таки давав про себе знати — солодкуватий, але пекучий,

він дряпав горло, як наждачний папір. То була суміш вугільного газу і випарів сірчаної кислоти, яка тхнула, крім усього, сталлю, бензином, дьогтем з річкових барж і просто вологою землею. Коли він виїжджав з міста, йому досить було уявити цей запах, і час та простір у його мозку починали крутитись, мов карусель...

Він розплющив очі й подивився вниз крізь нікотиновий серпанок, що висів над містом,— униз, на крутий голий схил пагорба, де стриміли забуті стебла соняшників з відтятими голівками, бурі, понівечені, мертві. Там зненацька починалося місто — з покритої толем пивниці, з червоної неонової реклами, яка навіть удень дерла котячими пазурами димову запону, а її отруйний огидний багрянець приглушувався, обертався на таємничий, звабливий рожевий колір. Далі юрмились темні будиночки, скочувались У яругу, розпливалися в диму, а з того диму задубілими пальцями стирчали заводські димарі — три, чотири, п'ять, вісім, дев'ять, десять димарів, що владно підпорядковували собі місто. Позад заводу була річка. Барки з рудою незграбно повзли по каламутній воді, а точніше, по рідкій грязюці — риба в річці не водилася, вона давно вже вся задихнулася. Тільки вряди-годи сюди запливав загартований, до всього звиклий сомик. Проте їсти йому було нічого. Зовсім нічого.

І дивлячись у шибки веранди, Ендрю Белік бачив там віддалену перспективу не тільки простору, а й часу, і вчинків, і відчуттів.

"Ось воно — моє рідне місто!" — хотілося йому сказати, а це водночас означало б і: "Ось воно, твоє життя, правда, хлопче?" — Що ж, брате,— промовив він уголос,— а ти, бач, куди кволіший, ніж тобі здавалося. Еге ж, хлопче, кепські твої справи...

Від розмови в телефонній будці й від прогулянки коридором у нього в голові загриміли барабани, а коли він заплющив очі, сповнена несподіванок, моторошна внутрішня комірка його особи раптом знову почала навальне розширюватися. Він прожив усередині цієї комірки... скільки тижнів?

Скільки тижнів він пробув сліпим, геть сліпим і не бачив нічого, хоч як хотів, прагнув, жадав бачити? Чотири тижні? Ні, це було набагато довше й набагато складніше. Найчастіше його приголомшувала думка, що таке взагалі могло статися з ним, і тоді він угамовувався і вперто не бажав вірити лікареві, який пояснював, що зір до нього повернеться тоді-то й тоді-то, після того, як станеться те-то й те-то. І ось, стиснувшись у тугу грудочку, він ступив перші крихітні кроки туди, в цей новий світ — немов навшпиньках (йому уявлялось, як він у дитинстві крадеться в темну спальню) — і повів бій, примушуючи себе вчитися жити там, у собі.

День по дню, прокидаючись уранці, розплющуючи очі... нічого, нічого! І він дурив себе, гадаючи, що зараз ніч.

Так тривав той бій — і ось тепер він сидить у рипучому пле' теному кріслі й дивиться тими ж очима крізь іржавий серпанок і на закіптюжені дахи заводу, на буру річку за ними.

Вперше він визнав, що світ за стінами лікарні справді існує, що він знову житиме й бачитиме. На веранді не чулося легкого і лікарняного

запаху ефіру і йодоформу — запаху' смерті, слабості, того, що було зовні... Він перевів погляд на свої груди, на руки й оглянув міцні м'язи з цікавістю і навіть з полегкістю, ніби в глибині душі чекав, що вже ніколи їх не побачить. Ні, ось вони!

Виходить, не так усе й змінилося.

Нараз він відчув таку блаженну радість, що його очі зволожились, і він скосив їх убік, вдивляючись крізь туман у ніщо. Йому стало соромно себе, його налякали незвичні емоції, які так несподівано взяли гору над розумом і розчинили навстіж шлюзи почуттів. Він утрачав владу над собою, і це його дивувало — що відбувається?

Він раптом пригадав, що всі ці тижні зовсім не думав про Лору, крім хіба що одного разу: на третій день після... коли до нього вернулася свідомість; він лежав тоді нерухомо, думаючи про те, як вона йшла завулком додому й раптом подивилася вгору, на нього і Джоя — саме тієї миті, коли проминула пишний кущ бузку в сусідському палісаднику, — подивилась і помахала їм. Джой у нього на руках заскакав, немов кролик, і він дозволив Джоєві висловити його почуття за нього так, як сам він, звісно, висловити їх не міг. Потім він побачив її в той день, коли вони втрьох блукали по весняному лісі, шукаючи багряника,— вона чекала їх на стежині, а він видерся по стрімкому, всіяному грибами схилу до великої розквітлої бегонії і приніс їй гілочку, яка нудотно пахла, всю у важких біло-бузкових квітах, котрі, якби їх не зірвали, перетворилися б на "індіанські боби".

На цьому він урвав такі спогади, бо не довіряв собі. Він боявся, що помалу забуде все.

Коли стало ясно, що він пролежить у лікарні дуже довго, вона влаштувалась на роботу, а трирічного Джоя віддала в денні ясла. Працювала вона цілісінький день, а двічі на тиждень — ще й вечорами, і відвідувала його тільки по неділях. То були невтішні часи. Хоч як це

жахливо, але він помітив, що в ньому назбирується до неї тупа злість, він замикається в похмурому роздратуванні й не відповідає на її запитання, німіючи від безмовної люті. Все це вона терпляче переживала і, коли слова не допомагали, просиджувала дві години біля його постелі, нічого не говорячи. Йому хотілося кричати. Так, вона сидітиме годинами й нічим не викаже своїх думок! Так, вона буде вірною, і відданою, і — не знаю вже якою! Вона жодного разу не поскаржиться.

Лора поскаржиться? Ніколи! Вона забере мене додому, сліпого крота... Я і Джой, дві безпорадні дитини... Вона вже будує плани, вона вже все вирішила...

Його думки ціпеніли від жаху, і йому здавалося, що його мозок тріщить, як крига навесні. "Що з тобою? — хотілося йому крикнути.— Ти й справді з глузду з'їхав?" І все-таки він не знаходив, що їй сказати. Він не міг сказати нічого, крім того, що

заповнювало всі його думки. Тільки в останню хвилину, коли вона, йдучи, цілувала його, він сліпо нишпорив у повітрі, щоб доторкнутися до неї на прощання.

Навіть тепер, думаючи про неї, він відчував неспокій.

"Вас іще довго мучитиме головний біль,— повторив він подумки слова лікаря.— Вам треба шість місяців цілковитого відпочинку. Потім ви зможете вернутись на роботу".

Вернутись на роботу? Он туди, вниз, на завод — он туди?

На річці з'явився пароплав, і Ендрю вдячно перевів свої думки на нього.

Це був довгий масивний пароплав з білосніжною рубкою і великим колесом на кормі — жовте, як півняча нога, колесо здіймало буруни, від яких двигтіла вся річка. Коли йому було сімнадцять, він найнявся на все літо на "Залізне місто", пароплав, який здійснював короткі рейси з одного кінця долини в другий — п'ятдесят миль туди, п'ятдесят миль назад (стомильні моряки, так їх прозвали),— штовхаючи поперед себе навантажені вугіллям баржі. Ось яким моряком він був, та й то недовго. І все-таки він досі пам'ятав, наскільки іншими видаються міста", якщо дивитися на них з середини річки. "І наскільки іншим видається пароплав звідси,— подумав він.— Звідси, згори, з лікарні на пагорбі, звідси — із сліпоти".

Зненацька він зірвався на ноги й подивився вниз, на вулицю?

примруживши від напруження, він нарешті побачив темну постать — людина бадьоро, швидкою ходою спускалася з пагорба, тримаючи під пахвою алюмінієвий бідон для страви. Ендрю охопила пекуча цікавість, і він навіть висунувся у вікно, щоб якомога краще роздивитися перехожого; він помітив — це було майже одкровенням,— що на голові того чоловіка не кепка, а капелюх і що його плечі аж розпирають пальто, владно міняючи його крій. У цю хвилину він віддав би все, що завгодно, аби тільки побачити обличчя незнайомця — може, він його знає? Може...

може... це він сам? Він сам, яким бував день у день кожного зимового ранку, коли квапливо крокував по вулицях, сховавши підборіддя в комір і несвідомо піднявши плечі, щоб ревниво зберегти на всю дорогу до заводу тепло постелі й кухні, відчуття міцненького тільця і гострих колінець Джоя, що пригорнувся до батька на прощандя. Він крокував, надійно відгороджений від усього зовнішнього,— кухоль гарячої кави зігрівав його шлунок, і він ще відчував у роті теплий аромат.

Лору він пам'ятав у русі... і раптом забув, які в неї очі! Сірі, звісно, але він не міг уявити їх собі.

Зненацька Ендрю розгнівався на ці думки і, накульгуючи, попрямував назад, до своєї палати.

— На все добре, на все добре,— казав він, потикаючи всім руки і намагаючись не зустрітися поглядом з містером Работським, з покаліченої горлянки якого виривалося тільки сипіння.

Санітарка провела його в приймальний покій, і він стояв там, чекаючи, поки йому видадуть документи, немов іммігрант, стискаючи паперовий пакунок із своїми речами. Реєстраторка, висока жінка з підбитим рудим волоссям, здавалось, давно вже не належала до жіночої статі, а таємниче перетворилась просто в керівну особу, у втілення діловито-роздратованого "ну?".

Вона підійшла до заґратованого віконечка й сказала:

— Разом двісті тридцять три долари сорок п'ять центів.

— Не розумію,— відказав він.

— Ваш рахунок,— пояснила вона, дивлячись на нього.

— Мій рахунок оплачує моя лікарняна страховка.

— Ні,— сказала вона.— Ваш лікарняний страховий поліс покриває тільки койку, харчування і рентген, до того ж усього на чотири тижні з розрахунку три долари на день. Ви ж пробули тут шість тижнів, а день у цій палаті коштує п'ять доларів.

Він здивовано втупився в неї:

— Я цього не знав.

Вона зміряла його поглядом:

— То, може, ви зараз...

Ендрю засміявся.

— Ні,— сказав він.— Ні... Ось дивіться... Він витяг усі гроші, які були у нього в кишені.— Долар і сорок п'ять... вісім... дев'ять...

Долар сорок дев'ять центів — це все, що я маю. Можете їх узяти!

— Але ж ви повинні були знати!

— Вибачте,— сказав він.— Я справді не знав. Коли мене привезли сюди, я був непритомний.

— Але ваша дружина!

— Моя дружина хотіла тільки одного — щоб я лишився живий. Вона забула спитати, скільки це коштуватиме.

— Ви могли б утриматися від жартів! — сказала реєстраторка.

Вона простягла руку до телефонної трубки, затисла свій олівець у зубах і відскубнула шматок гумки, який застряв у неї між різцями. Ендрю відвернувся від неї і подивився на обертові двері, які, відчиняючись, впускали всередину клуби вогкого повітря. Перед ними зупинялися машини, в них входили й виходили люди. Ендрю несподівано для себе ступив до дверей — вони притягували його, немов усе це відбувалось уві сні, і озирнувся тільки один раз: реєстраторка ще розмовляла по телефону. Він штовхнув вертушку, вийшов, на мить зупинився, запинаючи

пальто, а потім ступив у холодне повітря, наче шубовснув у зимову крижану воду.

Він нахилив голову й намагався не дихати глибоко, знаючи, що повітря обпече йому ніздрі. Його зразу огорнула біляста імла, і щоки в нього зволожились. Він відчув, як раптом шалено закалатало серце, в горлі піднявся тупий клубок хвилювання, голова пішла обертом, і, щоб не впасти, він сперся на блискучий автомобільний радіатор.

Під'їзна алея огинала алею барбарисових кущів — тепер на них тільки де-не-де червоніли намистини ягід — і вливалась у вулицю, що круто йшла вниз, до пивниці, яку він бачив з веранди, і до трамвайної зупинки.

Ендрю майже біг алеєю, і, коли опинився на вулиці, коліна в нього підгинались, а в голові болісно стукали молотки. Тріщина в кістці знову ніби розжарилась. Його очі заслала павутина болю, туман каламутив зір, і він знову й знову проводив долонею по обличчю, гарячкове мружачись.

Тротуар був крутий і мокрий. На півдорозі до трамвайної зупинки неслухняні ноги Ендрю раптом вислизнули з-під нього, і він важко впав навзнак, вдарившись плечима об асфальт. Йому здалося, що він зламав хребет. Мимоволі застогнавши, він зовсім піддався кволості і вже почав був утрачати свідомість. Але тут перед його очима постав моментальний знімок: він лежить на спині, випадковий перехожий нагинається над ним, і ось його несуть назад у лікарню. Ця картина привела його до тями, і він насилу звівся на ноги.

— Отакої, хлопче! — буркнув він. Звук власного голосу трохи його заспокоїв, і, стиснувши губи у вузеньку смужку, він повільно попрямував схилом униз. Потім, побачивши, що назустріч іде якийсь робітник, зупинився і, вдавши, ніби шукає в кишенях сигарету, відвернувся — він знав, що обличчя в нього спотворене від болю.

Перехожий, мигцем глянувши в його бік, пройшов мимо, і він, не поспішаючи, майже не відриваючи ніг від землі, рушив униз.

"Цікаво, кінчила вона дзвонити чи ні?" — подумав Ендрю.

Він, як і досі, тримав голову похиленою і не помітив, як опинився просто перед входом до пивниці. Трохи далі від зупинки відходив трамвай.

Ендрю дуже повільно відчинив літні двері з металевою сіткою — її давно годилося б забрати, адже зима надворі! — потім намацав ручку справжніх дверей, різко смикнув її й раптово потрапив у приміщення пивниці. Прихилившись спиною до вхідних дверей, він підняв голову.

Біля стойки нікого не було — навіть буфетника. Вона тяглася в зал, по якому були розсипані острівці круглих столиків і стільців з віялоподібними спинками. В кутку бундючно височів музичний автомат, і в його скляних жилах мерехтіли червоні й зелені

вогники. Стіни були завішані календарями, а позад стойки виднілася величезна картина — лісовий пейзаж з озером на передньому плані, сніговим піком на задньому й оленем, який дивиться просто

в зал, сторожко піднявши ногу.

На стіні золотими літерами було написано:

Ти просиш у кредит.

Я даю.

Ти не платиш.

Я злюсь.

Я не даю в кредит.

Тоді злишся ти.

Краще, щоб злився ти.

З бічних дверей вийшов буфетник — груди в нього були, як бочка з-під пива,— і сказав:

— Що будемо пити?

Ендрю повільно підійшов до стойки, не зводячи очей з пляшкових пірамід, які обрамляли касу. Він збирався рішуче, твердо замовити... але що? Він не пам'ятав жодної назви. Жодної! Напружуючи пам'ять, він страдницьки нахилив голову.

— Ти що, хворий? — спитав буфетник, теж нахиляючи голову, щоб краще його роздивитись.

— Так, ослаб трохи,— відповів Ендрю, піднімаючи голову.

Він відчув, що має якось витлумачити свою кволість, тож і додав: — Оце щойно виписався з лікарні.

Буфетник налив чарку по вінця.

— Ану, хильни, друже. Це тебе підбадьорить.

Віскі потекло в горло несподівано швидко, і він закашлявся.

Буфетник підсунув до нього склянку з водою.

— Промий горлянку,— порадив він.— Промий горлянку.

— На вулиці так слизько,— сказав Ендрю.— Я мало не гепнувся...

Він не знав, навіщо заговорив про це. Нараз відчув себе геть безпорадним.

— Слизько, атож,— притакнув буфетник і несквапно налив Ендрю ще чарку.

Ендрю вигріб з кишені свою готівку.

— Ось усі мої гроші,— мовив він і, відсунувши вбік десятицентовик, пояснив:

— Це мені на трамвай, а решту забирайте — на скільки тут стане.

— Залиш гроші собі,— відповів буфетник.— Ти в мене сьогодні перший клієнт. Я на тобі не розбагатію і не збанкрутую.

Він налив і собі, випив одним духом, а потім сказав:

— У такі дні це для мене найкращі ліки від смогу. Вимиває вугілля з горлянки. У мене ядуха,— пояснив він з хрипом.

Епдрю відчув, як віскі вогнем розтікається по тілу, і сказав:

— Вперше п'ю за півтора місяця.

Буфетник співчутливо глянув на нього:

— А що з тобою було?

— Дістав травму на заводі,— ніяково відповів Ендрю.— Перелом черепа.

— Перелом черепа? — похмуро повторив буфетник, кинув на Ендрю зловісний погляд і провадив далі: — Кепське діло. Ламай кістки в усьому тілі, які заманеться, а от голова має бути цілою.

Як на мене, то тільки так.

— Я вже зовсім здоровий,— сказав Ендрю.

— Зовсім здоровою людина не буває,— буркнув буфетник.

Ендрю усміхнувся. "Мабуть, віскі",— подумав він, а вголос промовив:

— А хто зна. Тут уся штука в тому, щоб не врізати дуба.

А тоді все гаразд.

— На заводі,— похмуро проказав буфетник,— якщо тебе й не вб'є зразу, то вже неодмінно щось та розладнається: нирки, ки...

кишечник або легені, — Він сплюнув. — У мене ось ядуха. На заводі заробив.

— На заводі? — спитав Ендрю.

— Авжеж,-відповів буфетник.-Довелося піти з роботи й відкрити оцю забігайлівку. Я прикинув,— пояснив він невесело,— що таких, як я, багато — тих, кому треба чистити горлянку від вугілля. Бачиш оце зілля? — Він узяв у руки пляшку.— Етикетки немає, еге ж? А її тут і не потрібно, я сам його виготовляю.

Залізо роз'їсть запросто.— Він налив чарки.— Ось на, покуштуй! — І додав, заохочуючи: — Це з кольрабі.

Ендрю випив. Рот йому обпекло, як вогнем, і на очі навернулися сльози. Він ковтнув води із склянки, яку простяг йому буфетник.

— А що я казав!— мовив той з грубуватою гордістю і налив собі.— Кольрабі! — пробурмотів він потім.— Я цю гидоту нізащо не стану їсти. Зате й п'ю ж я її!

Він подивився на Ендрю, який зняв капелюха, і запитав:

— Все ще зав'язаний ходиш?

— Так,— відповів Ендрю, помацавши бинт.— Але тільки про людське око.

— Підеш знову на завод? — похмуро поцікавився буфетник.

— Мабуть,— відповів Ендрю.

Буфетник ретельно витер стойку.

— Даремної — буркнув він. — Тобі он голову проломило, дістав, можна сказати, відпочинок, а то, диви, ще які-небудь гроші від заводу тобі перепадуть — за проломлену голову! Сідай собі і їдь у Каліфорнію. Як уже пощастило, то користуйся!

— У мене сім'я!

— До чого тут сім'я! Ти сам собі сім'я. Як простягнеш ноги, то яка це буде сім'я? Що від твоєї сім'ї залишиться?

Ендрю промовчав.

— Ні, ти послухай! — сказав буфетник, перехиляючись до нього через стойку.— У мене ось є цей заклад, і я не скаржусь:

на життя вистачає. Та я тобі ось що скажу,— він штовхнув Ендрю в лікоть,— жити в цьому місті для мене все одно, що в камері смертників чекати, коли тебе посадять на стілець! — Він заходився люто терти стойку.— Стривай, ось с'ам побачиш,— додав він.

киваючи головою.

Ендрю мовчки дивився на нього.

— Он твій трамвай іде,— сказав буфетник, забираючи чарки.

На півдорозі до дому Ендрю трамвай зупинився біля школи, і в нього вихором влетіло шестеро дівчаток-старшокласниць. Вони поставали на задній площадці й заспівали:

А вже там, А вже там Стане нам утішно, Походити буде нам Голими не грішної Вони перебивали свій спів вереском; яскрава помада на їхніх дитячих губах розмазалась, рум'яна на щоках були як червоні яблучка мішеней.

Ірландці йдуть, Бара-бара-барабани б'ють, Там і тут!

Помолись!

Ох і ах По кущах, Тут і там!

Стережись!

Пісня завершилась вибухами сміху, і всі жінки в трамваї обурено нахмурились, а літні чоловіки озиралися на дівчаток з ніяковими усмішками.

Ендрю теж втупився в них і дивився доти, доки не збагнув, що усмішка на його устах давно перестала бути усмішкою. Він дивився на їхнє волосся, підстрижене, підбите, закручене найнеймовірнішим чином. Він помітив груди, що визивно напинали тугий светр однієї з них, і райдужну плівку слини між зубами тієї ж дівчини, коли вона відкрила рот, щоб засунути в нього шматочок гумки.

Дівчата видалися йому до безпорадності наївними й простодушними, незважаючи на всю їхню помаду та "ризиковані" пісні.

Він завважив слов'янський обрис їхніх облич, високі вилиці, тепер замазані рум'янами, біляве волосся, вловив приховані інтонації мови, якою говорять удома їхні батьки й матері.

Зненацька його охопив смуток, ніби це були його близькі, ніби він був для них утрачений. З мукою він пригадав лікарню, сни наяву, сомнамбулічне повернення в світ крізь обертові двері,

дорогу вниз по мокрому тротуару... Все це... цей трамвай... дів-

чата... буфетник, віскі з кольрабі!

Він ухопився за стовпчик. Очі під опущеними повіками боліли — чи не від слііз, була? Він невпевнено подумки засміявся, геть збитий з пантелику, і протер очі, ніби в них щось попало.

— Кляте віскі з кольрабі! — сказав він.

Ендрю був радий тому, що тримається за стовпчик, бо його коліна підгинались.

"Господи,— подумав він,— Ісусе Христе, що це зі мною?" За два квартали від зупинки вище на схилі крутого пагорба виднівся "їхній" будинок. Хмари нависали зовсім низько, і вугільний дим стелився над самими дахами — Ендрю відчув у ніздрях його солодкуватий запах. Все було сіре: шиферне небо, будинки, одяг перехожих, вулиця, кущі в палісадниках, дерева. Але Ендрю радісно схвилювався, впізнаючи одну по одній звичні віхи: он аптека на розі, а навпроти неї — пивниця з розмальованими вікнами й пошарпаним плакатиком, що проголошував "Столики для дам". Унизу, за довгим звивистим ребром пагорба, яким видирався трамвай, він бачив просто перед собою рудник, відвали рудої глини, вищирені щелепи екскаватора, що працював і вдень і вночі.

Він почав підійматися останнім схилом, що вів додому.

У скриньці він, трохи здивувавшись, побачив листи і, діставши їх, почав переглядати. Місячний рахунок за газ — дев'ять доларів ("Виходить, подорожчав",— подумав він). Повідомлення з місцевого відділення його профспілки — різдвяне свято для дітей відбудеться в приміщенні профспілки на святий вечір ("Але ж Джой у бабусі!"). Третій лист був Лорі — від її матері.

Кілька хвилин Ендрю крутив листи в пальцях і тільки потім здогадався відімкнути двері. Дивлячись на темні сходи, він раптом завагався, та зрештою взяв себе в руки й піднявся в крихітний передпокій, куди виходили всі четверо дверей їхньої квартири — кухня, вітальня, спальня і... його кімната. Він стояв посеред передпокою, однією рукою стискаючи пакунок. Другою він повільно зняв капелюха. Двері були щільно причинені, щоб не випустити тепло.

Ендрю несквапно відчинив двері позад себе і, не входячи, зазирнув у кімнату. Ліжечко біля стіни стояло порожнє — ні Джоя, ні його іграшок. Ковдра була щільно й старанно підібгана під матрац. Ендрю підійшов до ліжечка. У кімнаті ще відчувався запах дитячої присипки та аміаку, але дуже слабкий. Він подивився на ліжечко, а потім обвів поглядом кімнату й побачив за картиною, яка зображувала хлопчика-рибалку, дитячий

черевичок, що його Джой, пустуючи, підкидав до стелі, а він, Ендрю, жартома заховав туди.

Ендрю мерщій вийшов з кімнати, причинив за собою двері й розгублено зупинився в передпокої.

"Що далі?" — подумав він.

Відчинив двері вітальні, але там було порожньо. Йому не хотілося заходити туди. Потім він відчинив двері спальні й здивувався, побачивши, що газовий камін ввімкнено на повну потужність. Тепло кімнати потягло його всередину. На столі, з якого було прибрано все інше, лежали пакунки в святкових обгортках.

Поряд, на підлозі, стояла велика картонна коробка, повна якихось припасів.

Ендрю підійшов до стола і взяв записку, яка лежала між пакунками.

"Щасливого різдва, рідний! — хоч і трохи передчасно.

Не свари мене за те, що я лишила камін увімкненим. Не могла ж я допустити, щоб ти зайшов у холодний дім — і сам-самісінький! Якщо він спалить будинок, я накладу на себе руки, а якщо не спалить, тобі буде тепло й затишно!

Подарунки всі тобі!

Подивися, що тобі надіслали твої "брати",-гостинців вистачить на тиждень. Окіст у п'ятнадцять фунтів вагою — леле! А вони ще вибачились переді мною і пояснили, що хворі кілька чоловік, тож вони не могли надіслати більше!

Ласкаво просимо до себе додому! Я постараюся вернутись якомога раніше. Почекай мене, любий.

Лора" З картонної коробки він дістав другий лист.

"Дорогий брате!

Комітет допомоги по хворобі та похорону сподівається, що ти скоро зовсім одужаєш, і надсилає тобі невеличкий знак наших почуттів, як було одноголосне ухвалено на нашому останньому засіданні 28 листопада.

Майк Ферстін, секретар" Ендрю ліг на ліжко, усміхаючись, посміюючись у думці, позираючи на картонну коробку. А потім, сам не відаючи як і чому, він заплакав. Він плакав обережно, неголосно, не поспішаючи, так що ніхто ні внизу, ні за стіною не міг його почути.

— Я почекаю її,— сказав він.

А потім заснув.